

Versterken van het van zwerfjon

Het betrekken van de eigen contacten van jongeren bij de begeleiding. Dat schiet er in de jeugdzorg en maatschappelijke opvang nogal eens bij in. Hoe kun je op een methodische manier aandacht besteden aan herstel van oude, vaak beschadigde contacten of de opbouw van een nieuw netwerk?

Ido Sap, Marjolein Bijvoets, Pauline Naber

'Ik wil niet dat je mijn ouders belt en met mijn vrienden heb je niets te maken! Wanneer je je met mijn ouders bemoeit, dan begin ik een rechtszaak tegen jullie.' Manuel, twintig jaar en sinds een half jaar zwerfend, valt fel uit wanneer zijn begeleider vraagt hoe het contact met zijn ouders is en welke mensen misschien kunnen helpen bij het op orde krijgen van de problemen. De jongen heeft schulden, kampt met persoonlijke problemen, zwerft van het ene adres naar het andere.

Dit voorbeeld met Manuel schetst hoe lastig het kan zijn wanneer een ambulante begeleider van een voorziening zicht probeert te krijgen op het soci-

ale netwerk van een jongere. Deze weerstand komt veel voor, vindt z'n oorzaak in schaamte over verbruikte en afwezige relaties, angst om opnieuw afgewezen te worden. Toch heeft de begeleider de taak om te werken aan relaties om de jongere heen die in de toekomst sociale, emotionele en praktische steun kunnen bieden. In een tweejarig ontwikkeltraject met instellingen die begeleiding bieden aan zwerfjongeren is gezocht naar manieren om samen met jongeren hun sociale netwerk weer op orde en actief te krijgen. In dit artikel wordt eerst de doelgroep beschreven en daarbij de dilemma's die zich voordoen in de opbouw of het herstel van een sociaal netwerk. Vervolgens wordt ingegaan op de manier waarop elementen van een veel gebruikte methodiek (Instap) actiever ingezet of andere werkwijzen aanvullend gebruikt kunnen worden. Ten slotte wordt beschreven welke tools en interventies in de praktijk bruikbaar zijn om aan te sluiten bij behoeften en mogelijkheden van jongeren om hun sociale netwerk te versterken.

Het programma

Versterking sociaal netwerk in de ambulante begeleiding van zwerfjongeren is een programma waarin Hogeschool Inholland, T-Plataan/FlexusJeugdplein Rotterdam en het Jeugdinterventieteam/ Bureau Jeugdzorg Haaglanden gedurende twee jaar hebben samengewerkt aan de begeleidingsmethodiek van zwerfjongeren. Op basis van onderzoek, casuïstiekbesprekingen en uitproberen van tools en tips, is de methodiek nieuw leven ingeblazen. Het programma is gerealiseerd met middelen van de HBO-raad (RAAK^[1]). Doelstelling van een RAAK-programma is het tot stand brengen van vernieuwing en innovatie in de beroepspraktijk van professionals. De opgedane kennis moet circuleren in zowel het netwerk van de hogeschool als dat van de beroepspraktijk.

Sociaal krediet op rood

Nederland telt momenteel ongeveer zesduizend zwerfjongeren^[2]. Jongeren zonder vaste verblijfplaats waarbij doorgaans sprake is van meervoudige problematiek: een verstoorde thuissituatie, psychosociale problemen, verstandelijke beper-

>>>

sociale netwerk geren

FOTO: BIGSTOCKPHOTO.COM

Professionele hulp is voor deze jongeren vaak een eindstation.

>>> king, geen startkwalificatie voor de arbeidsmarkt en soms meerdere criminele activiteiten op hun naam. Veel jongeren hebben gezondheidsproblemen, kampen met verslaving, hebben schulden die kunnen oplopen tot tienduizenden euro's. Een deel van hen heeft een verleden in de jeugdzorg of psychiatrie. Problemen in de thuissituatie en wegval- len van oude contacten dragen eraan bij dat de jongeren doorgaans geen stabiel ondersteunend netwerk hebben. Op meerdere fronten is het net- werk 'verbruikt', is het krediet op.

Instapmethodiek

Professionele hulp is voor deze jongeren vaak een eindstation, een laatste poging om hun leven weer op orde te krijgen. Ingeval van ambulante bege- leiding wordt doorgaans een variant van de In- stapmethodiek toegepast die begin jaren negentig is ontwikkeld door maatschappelijk werker Jan van Susteren^[3]. Uitgangspunt van deze methodiek is dat jongeren primair worden begeleid in hun eigen leefomgeving^[4], ook wel de vindplaats van de jongeren genoemd. Die leefomgeving speelt immers ook na het begeleidingstraject een grote rol, moet een vangnet en hulpbronnen bieden.

Kenmerkend voor de ambulante begeleiding van zwerfjongeren is het tijdelijke karakter er- van: een traject duurt tegenwoordig doorgaans ongeveer drie maanden. Dit voorkomt dat jonge- ren afhankelijk worden van de begeleiding. Het is

een kort en intensief traject waarin samen met de jongere de centrale hulpvraag wordt vastgesteld, een plan van aanpak wordt opgesteld en diverse acties worden ondernomen om de doelstellingen te realiseren. De fasering van de Instapmethodiek ligt vast, evenals basisprincipes zoals outreachend werken, 'volgen' van de jongere en hem of haar activeren. Hoewel aansluiten bij de leefomgeving en activeren van het netwerk belangrijke metho- dische uitgangspunten zijn, worden in de praktijk doorgaans de praktische zaken eerst opgepakt, zoals regelen van onderdak en uitkering, en vinden van een zinvolle dagbesteding.

Aanpassen methodiek

Ook twintig jaar later biedt de Instapmethodiek goede methodische handvatten voor de begelei- ding en benadering van zwerfjongeren. Tegelijkertijd stellen de gegroeide wet- en regelgeving, de differentiatie in financieringsstromen en het di- verse aanbod aan voorzieningen en diensten, eisen aan de wijze waarop en de tijd waarbinnen de begeleiding gerealiseerd moet worden. Zo laat de huidige praktijk zien dat begeleiders hun jongeren voor een deel toegewezen krijgen op basis van indicatiestellingen, dat ze verwezen worden door centrale intake- en loketpunten. Daarnaast meldt een deel van de jongeren zichzelf aan, en nog min- der is er sprake van actief benaderen van jongeren in hun natuurlijke leefomgeving.

ADVERTENTIE

Arbeidsmarktprognoses?
De Arbocatalogus gebruiken?
Verloop van personeel tegengaan?
Hoe krijg ik een Ervaringscertificaat?
Online CAO Welzijn raadplegen?
Vacatures vinden en plaatsen?

Ga naar onze NIEUWE website

nieuwe website
Klik HIER!

www.fcbwelzijn.nl

Wat doet FCB ?

Onze focus ligt op onderzoek naar de arbeidsmarkt, instroom personeel, de ontwikkeling en mobiliteit van medewerkers, het terugdringen van ziekteverzuim en veilig en gezond werken. De informatie en middelen die u op onze website vindt ontwikkelen wij samen met werknemers, werkgevers en sociale partners.

FCB biedt informatie, ondersteuning en praktische hulpmiddelen voor de branche Welzijn en Maatschappelijke Dienstverlening.

FCB is een initiatief van Abvakabo FNV, CNV Publieke Zaak en de MO groep W&MD.

Ga naar onze website www.fcbwelzijn.nl of mail ons: post@fcb.nl.

F C B

DIENTVERLENEN IN
ARBEIDSMARKTVRAAGSTUKKEN

Toolkit

Tijdens het doorontwikkelen van de methodiek is samen met begeleiders gezocht naar goede manieren om het netwerk meer te betrekken in de begeleiding. Goede voorbeelden van instrumenten die ingezet kunnen worden staan beschreven in de toolkit die als bijlage in het eindrapport is opgenomen^[5]. Bijvoorbeeld een 'bolletjesschema' waarmee jongeren op verschillende leefgebieden kunnen aangeven wie daarin een belang-

rijke rol speelt of heeft gespeeld. Of via het doorbladeren van een fotoboek bespreken begeleider en jongere welke personen dichtbij staan, en waarom. Het geeft de jongere zelfinzicht, de begeleider aanknopingspunten voor contact. Een ontwikkeld kwartetspel gebruiken begeleiders onder elkaar om te onderzoeken welke instrumenten bruikbaar zijn om het netwerk van een specifieke doelgroep in beeld te brengen.

Een ander kenmerk van de hedendaagse praktijk is dat begeleidingstrajecten door gemeente en provincie gelimiteerd worden in tijd en middelen. De caseload beperkt de mogelijkheid om steeds bereikbaar te zijn en met de jongere actief de leefwereld te verkennen en daarin aanwezig te zijn. Als gevolg daarvan is van de oorspronkelijke 24-uurs bereikbaarheid vaak geen sprake meer, betekenen intensieve trajecten maximaal 8 uur per week beschikbaar voor een jongere. Voor het realiseren van een belangrijke basisvoorwaarde van de Instapmethodiek – 'er gewoon zijn' – is dus beperkte tijd beschikbaar. Dit werkt belemmerend voor het winnen van vertrouwen van jongeren, voor het verkennen van diens leefomgeving, ondernemen van activiteiten buiten kantoor. Terwijl in de oorspronkelijke benadering altijd contact gezocht wordt met ouders, vrienden en bekenden van de jongere, is dit twintig jaar later lang niet altijd meer het geval.

Naast gebrek aan tijd, wordt de weerstand bij jongeren en hun sociale omgeving tegen bemoeienis met hun leven en relaties door begeleiders als lastig en soms zelfs bedreigend ervaren. Jongeren ervaren nogal eens schaamte en schuld over de overlast en het gebruik van relaties in het verleden, omgekeerd kunnen ouders behoefte hebben aan afstand na een pijnlijke en moeilijke periode met hun kind. Ook kunnen ouders onmachtig zijn om een positieve en ondersteunende relatie met hun kind te onderhouden, simpelweg omdat ze dat zelf niet ervaren en geleerd hebben. Dan is het regelen van onderdak en uitkering een meer praktische en concrete doelstelling die op korte termijn gerealiseerd kan worden, dan contact leggen en activeren van een onwillig of beschadigd netwerk. Tegelijkertijd onderkennen begeleiders de noodzaak om met het sociale netwerk aan de slag te gaan.

Netwerk in de knel

Het sociale netwerk van de jongere consequent bij de begeleiding betrekken blijkt dus lastig te realiseren. De dagelijkse praktijk laat zien dat begeleidende teams de werkwijze aanpassen, de fasering bijstellen, het sociale netwerk niet altijd

structureel betrekken. Zoals al eerder aangegeven werken de druk van administratief regelwerk, zware caseload en beperkte tijd belemmerend in het aangaan van contacten met de omgeving en sociale netwerk van de jongeren. Maar daarnaast speelt ook de kwestie van de handelingsverlegenheid van begeleiders zelf. Hoe doe je dat precies, bruikbare en 'gezonde' contacten van de jongeren vinden, betrekken en inzetten in de begeleiding? Op stap gaan met een jongere en contact onderhouden met familie is op de achtergrond geraakt, wordt als tijdrovend ervaren.

Maar ook worden instrumenten en richtlijnen die voorhanden zijn niet altijd gevolgd omdat gemeend wordt dat ze 'toch' niet helpen bij deze jongere in deze situatie. Een jongere met een verstandelijke beperking die net uit een instelling komt, is niet in staat om zelf contacten te leggen en te onderhouden. Een zwanger meisje dat door haar ouders het huis uitgezet is, heeft vooral opvang en zorg nodig. Begeleiders gaan veelal af op hun intuïtie en ervaringskennis die ze op de werkvloer hebben opgedaan. Hoe is deze 'impliciete kennis' naar boven te halen en te verbinden met de uitgangspunten van de methodiek, hoe te komen tot vernieuwing en aanpassing van methodische onderdelen omdat de huidige doelgroep en omstandigheden daarom vragen?

Op weg naar een beter netwerk

In het programma (zie kader programma) zijn via interviews allereerst de vragen en dilemma's van begeleiders rondom de opbouw of het herstel van een sociaal netwerk geïnventariseerd en besproken. Zijn de belemmeringen van praktische aard, hangen ze samen met opvattingen over de rol van de begeleider, met ideeën over de competenties van de doelgroep? En welke rol vervult de teamleider hierin? De ervaringen en expertise van de begeleiders zijn hiermee leidend voor het doorontwikkelen van de methodiek.

Aan de hand van casussen die door de begeleiders zijn ingebracht, is in twee teams gesproken over hun aanpak in de verschillende fasen van het begeleidingstraject. Hierin komen verschillen tussen, maar ook binnen de teams, naar voren >>>

**KENMERKEND VOOR DE AMBULANTE BEGELEIDING VAN
ZWERFJONGEREN IS HET TIJDELIJKE KARAKTER ERVAN:
EEN TRAJECT DUURT TEGENWOORDIG DOORGAANS
ONGEVEER DRIE MAANDEN.**

>>> hoe ze methodiek toepassen en waarom ze dat zo doen. Terwijl de ene begeleider uitvoerig stilstaat bij de (zwerf)geschiedenis van de jongere, en aan de jongen of het meisje uitlegt dat goede contacten kunnen helpen om het leven een andere draai te geven, richt een ander zich in eerste instantie op schriftelijke informatie over de jongere en gaat aan de slag met het regelen van een uitkering. In de bespreking wordt gezocht naar argumenten én manieren om de jongere te motiveren en te ondersteunen in het benaderen van een of twee vertrouwde personen (een mentor van school, een oom of tante).

Ook worden afspraken gemaakt om een bepaald uitgangspunt – ‘*altijd een jongere vragen een voor hem of haar belangrijk persoon mee te nemen naar het eerste gesprek*’ – in de praktijk consequent toe te passen. Dat laatste blijkt overigens makkelijker gezegd dan gedaan, blijft een worstelpunt in de teams. ‘*Iemand meenemen*’ zet vervolgens de toon voor het gehele traject: sociale contacten spelen een belangrijke rol in het dagelijkse leven, dus ook in de begeleiding. Is de jongere eenmaal gestart met het traject dan brengen begeleider en jongere samen het sociale netwerk in kaart. Diverse instrumenten en technieken zijn inzetbaar (zie kader Toolkit) om op een interactieve en speelse manier zicht te krijgen op familieverbanden en sociale contacten. Op deze manier worden de uitgangspunten van de methodiek weer verbonden met de dagelijkse praktijk, zo nodig geconcretiseerd naar doelgroep en omstandigheden. Tijdens de casusbesprekingen beoordelen de begeleiders of en hoe de instrumenten bruikbaar zijn, waarna de teamleiders beoordelen of dit aanpassing dan wel aanscherping vraagt van hun aansturing. Zo worden ervaringen getoetst en keuzes vastgelegd, goede voorbeelden in beeld gebracht. In feite blijkt aan het einde van het programma dat de uitgangspunten van de methodiek vooral om praktische vertaling en consequente toepassing vragen, niet zozeer om herzien van de kern ervan.

Conclusie

Het resultaat van het programma omvat een beschrijving van de visie, en een ontwikkeling en toetsing van praktische instrumenten om het sociale netwerk te betrekken in de begeleiding^[6]. Door deelname aan het programma hebben de

teams stilgestaan bij hun methodisch handelen, zich daarop verantwoord, en via intervisie en uitwisseling met andere teams in de regio systematisch gewerkt aan hun professionalisering. Het blijkt waardevol om even ‘uit de dagelijkse praktijk te stappen’. Hierbij werkt het gebruik van praktische tools en tips stimulerend voor de onderlinge discussie en het veranderen van vanzelfsprekende werkwijzen. Zorgvuldige voorbereiding en uitvoering van casuïstiek blijkt bovendien een meer dan welkome aanvulling op de vaak incidentgerichte bespreekcultuur van het zwerfjongerenwerk. Zoals een begeleider het verwoordde: ‘*De besprekingen hebben mij echt geholpen, in die zin dat ik nu veel vaker stilsta bij wat ik doe en waarom ik dat zo doe. Door mijzelf die vragen te stellen verbeter ik ook mijn werkwijze.*’ Reflectie, van elkaar leren en met elkaar nieuwe werkwijzen uitproberen leiden zo tot professionalisering en toepassing van een methodiek die aansluit bij de leefwereld van jongeren. ■

Noten

1. Stichting Innovatie Alliantie (SIA) organiseert de uitvoering van de ‘Regeling bevordering kennisfunctie hogescholen’ (RAAK) in opdracht van het ministerie van OCW.
2. Algemene Rekenkamer (2008). *Opvang zwerfjongeren 2007*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008. 31323, nr. 1. Den Haag: Sdu.
3. Susteren, J. van. (1991). *Helpen in eigen omgeving, Vindplaatsgericht werken*. Utrecht: SWP.
4. Fysieke en sociale omgeving waar de jongere zich vaak bevindt.
5. Naber, P., Sap, I., Bijvoets, M. (2010). *Zwerfjongeren begeleiden. Versterken van hun sociale netwerken*. Antwerpen: Garant.
6. Naber, P., Sap, I., Bijvoets, M. (2010). a.w.

OVER DE AUTEURS

IDO SAP IS DOCENT/PROJECTLEIDER BIJ DE HOGESCHOOL INHOLLAND SOCIAL WORK ZUID EN TEVENS VERBONDEN AAN HET LECTORAAT LEEFWERELDEN VAN JEUGD.

MARJOLEIN BIJVOETS WERKT ALS ONDERZOEKER BIJ HET LECTORAAT LEEFWERELDEN VAN JEUGD, IS BETROKKEN BIJ DIVERSE ONDERZOEKEN OP HET GEBIED VAN WELZIJN EN JEUGDBELEID.

PAULINE NABER IS LECTOR LEEFWERELDEN VAN JEUGD, GEEFT LEIDING AAN PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK NAAR DE ONTWIKKELING EN LEEFWERELD VAN JONGEREN EN DE OPVOEDING DOOR OUDERS IN EEN GROOTSTEDELIJKE CONTEXT.

www.kenniskringjeugd.nl